

Абмен і гандаль у сістэме жыццезабеспячэння пасляваеннай беларускай вёскі: асноўныя тэндэнцыі і рэгіянальныя асаблівасці¹

Сумко А.В.

Установа адукацыі “Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт”, Полацк

У артыкуле на прыкладзе Віцебскай вобласці разглядаецца спецыфіка абменна-гандлёвых аперацый у беларускай вёсцы ва ўмовах пасляваеннага аднаўлення. Праблемы ў гандлёвай сферы былі абумоўлены наступнымі фактарамі: катастрофічнымі наступствамі Вялікай Айчыннай вайны і цяжкасцямі аднаўлення дзяржаўнай і ўласнай гаспадаркі, карткавай сістэмай забеспячэння прамысловымі і харчовымі таварамі, неаднолькавымі стартавымі ўмовамі пасляваеннага аднаўлення насельніцтва заходніх (пераважаў прыватнаўласніцкі сектар) і ўсходніх раёнаў (калектыўныя гаспадаркі).

Мэта артыкула – на падставе аналізу матэрыялаў вуснай гісторыі і архіўных дакументаў вызначыць асноўныя тэндэнцыі і рэгіянальныя асаблівасці абменна-гандлёвых аперацый у пасляваеннай сістэме жыццезабеспячэння вясковага насельніцтва Віцебшчыны.

Матэрыял і метады. *Метадалогія даследавання прадугледжвае міждысцыплінарны падыход на сумыку эканамічнай этналогіі, вуснай гісторыі, рэгіяналістыкі і гісторыі штодзённасці, калі асабісты жыццёвы вопыт прадстаўніка лакальнай сельскай супольнасці разглядаецца ў шырокім кантэксце гістарычнага развіцця беларускай нацыі ў першыя пасляваенныя гады.*

Вынікі і іх абмеркаванне. *Характар таварнага абмену ў пасляваеннай беларускай вёсцы істотным чынам адрозніваўся ад гарадскога гандлю, дзе панавалі таварна-грашовыя адносіны. Фінансавая сістэма пасляваеннай вёскі характарызувалася практычна поўнай адсутнасцю грашовых сродкаў у якасці афіцыйнай заробтнай платы калгаснікаў. У гэтай сітуацыі пераважаў натуральны тавараабмен, а неабходныя для аднаўлення асабістай гаспадаркі і выплаты падаткаў грошы здабываліся нефармальным ці нават крымінальным спосабам.*

Заключэнне. *Пасляваенныя абменна-гандлёвыя аперацыі вясковага насельніцтва Віцебшчыны мелі спецыфічны характар. Ва ўмовах адсутнасці грашовых сродкаў прыярытэтнае значэнне меў абмен, які ўсведамляўся сялянамі менавіта як гандлёвая аперацыя. Прадметам дадзенага працэсу звычайна выступалі дэфіцытныя тавары, якія абменьваліся на неабходныя ў штодзённым жыцці рэчы (швейная машынка за карову, адзежа за хлеб і г.д.). Сяляне-аднаасобнікі (“заходнікі”) былі асноўнымі прадаўцамі на рынках і маглі дазволіць сабе распараджацца харчовымі рэсурсамі больш свабодна, у адрозненні ад сялян-калгаснікаў (“ўсходнікаў”), для якіх набыццё тавараў першай неабходнасці было праблемай элементарнага выжывання ў першыя гады пасля вызвалення.*

Ключавыя словы: абмен, гандаль, сістэма жыццезабеспячэння, пасляваенная вёска.

(Ученые записки. – 2020. – Том 32. – С. 29–32)

Exchange and Trade in the Life Support System of the Post-War Belarusian Village: Main Trends and Regional Features

Sumko A.V.

Education Establishment “Polotsk State University”, Polotsk

The article deals with the specifics of exchange and trade operations in the Belarusian countryside in the post-war reconstruction, using the example of Vitebsk Region. The problems in the trade environment were caused by the following factors: the disastrous consequences of the Great Patriotic War and the difficulties with restoring the national and private economy, the ration card system of supply of manufactured goods and food products, and the unequal starting conditions for the post-war recovery of the population in the Western (private sector mainly) and Eastern regions (collective farms).

The goal is to determine the main trends and regional features of exchange and trade operations in the post-war life support system of the rural population of Vitebsk Region based on the analysis of oral history and archival documents.

Адрас для карэспандэнцыі: **e-mail: sumko_elena@mail.ru** – А.В. Сумко

¹ Артыкул падрыхтаваны ў рамках праекта БРФФД-РФФД “Субкультура дзетства в дыскурсе усной гісторыі, мовы і фальклору Віцебска-Псковскага пограніччя XX – пачатка XXI стагоддзя”, дамова № Г20Р-095.

Material and methods. The research methodology provides an interdisciplinary approach at the intersection of economic ethnology, oral history, regionalism and living history, when the personal life experience of a representative of the local rural community is considered in the wide context of the historical development of the Belarusian nation in the first post-war years.

Findings and their discussion. The nature of commodity exchange in the post-war Belarusian countryside significantly differed from urban trade, where commodity-money relations dominated. The financial system of the post-war village was characterized by an almost complete lack of money as the official salary of collective farmers. In that situation, the exchange of goods prevailed, and the money needed to restore the individual household and pay taxes was obtained in an informal or even criminal way.

Conclusion. The post-war exchange and trade operations of the village population of Vitebsk Region had a specific character. In the absence of money, the priority was the exchange, which was perceived by the peasants as a trade operation. The subject of exchange was usually scarce goods that were exchanged for things necessary in everyday life (a sewing machine for a cow, clothes for bread, etc.). Individual farmers («Westerners») were the main sellers in the markets and could afford to deal with food resources more freely, in contrast to collective farmers («Easterners»), for whom the purchase of essential goods was a problem of basic survival in the first years after the liberation.

Key words: exchange, trade, life support system, post-war village.

(Scientific notes. – 2020. – Vol. 32. – P. 29–32)

Абмен і гандаль у сістэме жыццедзейнасці беларускай пасляваеннай вёскі на сённяшні дзень уяўляюць сабой практычна не распрацаваную лакуну ў айчынным народазнаўстве. Праблема абменна-гандлёвых адносін у вясковым соцыуме прадстаўлена адзінкавымі даследаваннямі, пераважна прысвечаных эканамічнай гісторыі.

Мэта артыкула – на падставе аналізу матэрыялаў вуснай гісторыі і архіўных дакументаў вызначыць асноўныя тэндэнцыі і рэгіянальныя асаблівасці гандлёвых аперацый у пасляваеннай сістэме жыццезабеспячэння вясковага насельніцтва Віцебшчыны.

Геаграфія даследавання – сучасная тэрыторыя Віцебшчыны, якая ў пасляваенны час (з 1944 па 1954 год) была прадстаўлена двума абласцямі: Полацкай і Віцебскай, сацыяльна-эканамічныя адрозненні паміж якімі былі абумоўлены ўключэннем у склад першай заходніх раёнаў, што ў міжваенны час уваходзілі ў склад Польшчы (Браслаўскі, Відзаўскі, Глыбоцкі, Дзісенскі, Докшыцкі, Дунілавіцкі, Міёрскі, Пліскі і Шаркаўшчынскі). Пасля вызвалення тэрыторыі ад нацыстаў аднаўленне сельскай гаспадаркі ва ўсходніх раёнах праходзіла на аснове калгасна-саўгаснай сістэмы, у заходніх раёнах у першыя пасляваенныя гады пераважалі аднаасобныя гаспадаркі. У выніку рэгіён меў у сваім складзе раёны з рознымі тыпамі сацыяльна-эканамічнага ўкладу і неаднолькавымі стартавымі ўмовамі пасляваеннага аднаўлення (усходнія раёны найбольш пацярпелі ў часе акупацыі). Такім чынам, Віцебшчына ўяўляе сабой рэгіён, які прадстаўляе дзве мадэлі сістэмы жыццезабеспячэння ў пасляваенны перыяд, што могуць быць транспарэнтнымі для ўсёй Беларусі як для ўсходняй, так і заходняй.

Матэрыял і метады. Метадалогія даследавання прадугледжвае міждысцыплінарны падыход на сутыку эканамічнай этналогіі, вуснай гісторыі, рэгіяналістыкі і гісторыі штодзённасці, калі асабісты жыццёвы вопыт прадстаўніка лакальнай сельскай супольнасці разглядаецца ў шырокім кантэксце гістарычнага развіцця беларускай нацыі ў першыя гады пасля вызвалення. Асноўная роля адводзіцца метаду палявых даследаванняў, які дазваляе не толькі зафіксаваць сучасны стан індывідуальнай і калектыўнай памяці вясковага насельніцтва, але і ўвесці ў навуковы зварот значны аб'ём матэрыялаў вуснай гісторыі, удакладніць традыцыйныя гістарычныя даследаванні.

У якасці крыніц выступаюць матэрыялы фальклорнага архіва Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта, які мае значную базу біяграфічных наратываў, што адлюстроўваюць розныя аспекты гісторыі і культуры Беларускага Падзвіння. Успаміны пра пасляваенную рэчаіснасць адрозніваюцца эмацыянальнасцю, што абумоўлена полаўзроставай і гендэрнай спецыфікай успрымання гістарычных падзей (большасць рэспандэнтаў – жанчыны, якія нарадзіліся ў канцы 1920-х – 1930-х гг. і былі ў разглядаемы перыяд дзецьмі або падлеткамі).

Вынікі і іх абмеркаванне. Абмен і гандаль з'яўляюцца важнейшымі фактарамі гаспадарчага жыцця. Працэс абмену грунтуецца на прынцыпе ўзаемнасці і выступае ў формах пераразмярвання і рынкавага абмену. Складовымі часткамі апошняга з'яўляецца продаж і набыццё тавараў. У першыя гады пасля вызвалення гэта сфера мела спецыфічны характар, а пасляваенныя гандлёва-абменныя аперацыі вясковага насельніцтва адрозніваліся ад гарадскога гандлю, дзе панавалі таварна-грашовыя адносіны, якія мелі характар штодзённых аперацый, калі чалавек меў патрэбу, ішоў у краму і набываў тавар па загадзя вызначаных коштах. Безумоўна, картачная сістэма, якая праіснавала да 16 снежня 1947 г., наклала свой адбітак на гандлёвую сферу, калі нормы водпуску тавараў насельніцтву былі дыферэнцыраваны па сацыяльна-вытворчаму прынцыпу. Аднаўленне дзяржаўнай гарадской гандлёвай інфраструктуры праходзіла досыць павольна і забеспячэнне насельніцтва спажывецкімі і харчовымі таварамі было катастрафічна недастатковым. Дадатковай крыніцай задавальнення патрэбаў пераважна гарадскога насельніцтва быў так званы камерцыйны гандаль, які рэалізоўваў прадукцыю па цэнах, нашмат вышэй кошту нармаванага гандлю. Аднак нягледзячы на гэта, за прадуктамі харчавання, у камерцыйных крамах стаялі чэргі, бо нормы рэалізацыі тавараў былі вельмі абмежаванымі. Ступень даступнасці прамысловых тавараў і харчавання залежала ад прыналежнасці да той ці іншай сацыяльнай групы, узроўню даходаў, які ў пасляваенны час быў розным.

Характар, форма і змест абменных і гандлёвых аперацый у межах вясковай супольнасці ў пасляваенны час мелі свае асаблівасці. У гэты час беларускія сяляне заходніх раёнаў засталіся без такіх пасрэднакаў, як яўрэйскія гандляры, якія фактычна манапалізавалі дадзеную

сферу ў міжваенны перыяд, таму выбудоўваць сваю гандлёва-абменную мадэль ва ўмовах разбуранай эканомікі прыходзілася амаль самастойна. Акрамя гэтага, фінансавы складнік пасляваеннай вёскі характарызаваўся практычна поўнай адсутнасцю грашовых сродкаў у якасці афіцыйнай заробтнай платы сялян-калгаснікаў. *“После вайны грошы ж у калхозе не давалі, а палачкі ставілі. Хлеба мы пачці не відзелі, патаму што не была за што і купіць”* [1]. Апынуўшыся ў крызіснай сітуацыі, калі ва ўмовах разбуранай гаспадаркі існаваў харчовы і таварны дэфіцыт, калі не было чаго купіць і не было чым заплаціць, сяляне-аднаасобнікі і сяляне-калгаснікі выпрацоўвалі свае эканамічныя адаптыўныя практыкі ў залежнасці ад наяўнасці рэсурсаў і патрэбнасцей. Адметнай рысай пасляваеннай вясковай штгодзённасці стала выкарыстанне натуральнага тавараабмену, які ўсведамляўся сялянамі менавіта як гандлёвая аперацыя. *“А нашы, рускія, ехалі за немцамі і везлі з сабой і стулы, і шафчыкі. Тады хадзілі па хутарам, каб хто купіў. І мама мая купіла два стула ў іх за хлеб за печаны”* (Докиўцікі р-н) [2, с. 252]. Неабходна адзначыць, што спецыфічны характар абменна-гандлёвых аперацый у пасляваенным вясковым соцыуме не быў з’явай надзвычайнай. Вядомы этнограф Ч. Пяткевіч адзначаў, што пры кожнай мажлівасці сяляне стараліся расплаціцца прадуктамі – вымяняць [3, с. 59]. Аднак у першыя пасляваенныя гады абмен і гандаль у сістэме жыццезабеспячэння беларускай вёскі набывае новыя рысы і рэгіянальныя асаблівасці.

Матэрыялы вуснай гісторыі сведчаць, што найбольш цяжкімі былі першыя гады пасля вызвалення, калі востра стаяла праблема фізічнага выжывання найперш у раёнах, дзе нацысты ў барацьбе з партызанамі праводзілі палітыку “выпаленай зямлі”. Шэсць усходніх раёнаў Полацкай вобласці (Асвейскі, Ветрынскі, Дрысенскі, Полацкі, Расонскі, Ушацкі) і сем раёнаў Віцебскай (Гарадоцкі, Дубровенскі, Сіроцінскі, Суражскі, Чашніцкі, Лёзненскі, Мяхоўскі) былі ўключаны ў лік 36 найбольш пацярпелых ад нацыстаў на тэрыторыі БССР. Акупацыя прывяла тут да поўнага разбурэння вёсак. Ва ўмовах выжывання людзі хадзілі ў ацалелыя раёны, пераважна ў заходнія, каб вымяніць на рэчы прадукты харчавання ці набыць якую-небудзь жывёлу. Для насельніцтва спустошаных раёнаў самым запатрабаваным у гэты перыяд з прадуктаў харчавання быў хлеб: *“Адтуль прыхадзілі, абменьвалі на хлеб на ўсё, якія вязаныя платкі, пельтны, обуў, плаці. – Гэта з восточнай? – Да, з восточнай стараны. – А там не было? – А там не было, за тое што там былі калхозы ўсё разарыўшыся”* (Мёрскі р-н) [4]. Прадметам абмену выступалі не толькі ўласныя, але і трафейныя рэчы: шынелі, гімнасцёркі, парашуты: *“Гэта ўжо больш хадзілі «восточнікі», патаму што ў «западнікаў», в западзе ж как-нікак адналічна жылі і ў іх была астаўшыся і зерна больш, там і кабана какова-нібудзь можа вырашчвалі. А ў восточных калхозы былі, там былі болей бедныя. І вот ані нахадзілі ж гімнасцёркі і шынелі там, какую-та ніжнюю аддэжу і с сваёго што-нібудзь. Прадаваць на хлеб, штоб выжыць”* [5]. Архіўныя дакументы таксама падцвярджаюць спецыфічны характар і рэгіянальныя асаблівасці павяенных абменна-гандлёвых аперацый:

“Усё насельніцтва ў выключна цяжкіх умовах. Сталі аднаўляцца, набываць жывёлу ў заходніх раёнах за апошнюю вопратку і іншыя прадметы, на 3–5 гаспадарак куплялі карову, птушку” [6]. Матэрыялы вуснай гісторыі Віцебшчыны сведчаць аб тым, што ў першыя гады пасля вызвалення запатрабаваным дэфіцытным таварам (пераважна ў заходніх раёнах), за які можна было набыць хатнюю жывёлу, была швейная машынка: *“Кароўку мы за машынку купілі тады, а машынка ў цёткі асталася з вайны. Як выязджалі ў парцізаны ўсё ж не саберыш. Ну, вот цётка забрала нашу машынку, а тады, як фронт прайшоў, яна аддала нам машынку. – (А куды вы яе прадалі?) – У Западную прадалі. Завязлі. З сястрой вазілі на санках зімой і купілі кароўку. Тут жа гола-гола было. Мы там, дзе прадалі машынку, там і карову купілі. – Так вы можа абмянялі на карову? – Да, да.”* (Верхнядзвінскі р-н) [7]; *“З восточных прыезжалі на той базар, хадзілі па хатах жанчыны, адзежу мянялі. Мама купіла швейную машынку. Мы свіней прадалі, а машынку так купілі”* (Мёрскі р-н) [8]. Швейная машынка ў якасці сродку абмену разглядалася як доўгатэрміновае ўкладанне, якое дазваляла атрымаць дадатковую вартасць.

Прадметам абмену былі неабходныя ў штгодзённым жыцці рэчы і прадукты харчавання. У сельскай мясцовасці востра адчуваўся дэфіцыт прамысловых тавараў: запалак, мануфактуры, адзення, газы, посуду, шкла. Як для “заходнікаў”, так і для “ўсходнікаў” адным з самых запатрабаваных прадуктаў харчавання была соль. *“Вот, например, драныі бліны знайце такіі таўстыі? Дык солі ні было у нас. Дзе Зябкі, насілі прадаваць гэты бліны туды, а нам давалі ўзамен соль”* (Глыбоцкі р-н) [2, с. 261]; *“А соль вымяняць хадзілі, солі не было, краснае ўдабрэнне куплялі на базары, банка паўлітрова... красным удабрэннем этім салілісь”* (Расонскі р-н) [9].

У складаных пасляваенных умовах вяскоўцы працоўвалі свае абменна-гандлёвыя формулы, выкарыстоўваючы спецыфіку мясцовасці, у якой жылі. У якасці прыкладу можна прывесці наступны ўспамін, размова ў якім ідзе пра тое, што з’яўляючыся жыхаркай буйнога цэнтры ганчарства, жанчына магла купляць посуд танней, а тады насіла па навакольных вёсках і мяняла на жыта: *“Дзелалі ў нас пасуду пасле вайны. І вот мамка мая купіла пасуду і панесла па дзярэўне. І тада з дзярэўні тада місачку, місачку зерна дадуць за міску...”* [10].

У разглядаемы перыяд большая частка прадуктаў і паслуг, якія вырабляліся сіламі хатніх гаспадарак, ішла на продаж. Асноўнымі месцамі збыту сялянскай прадукцыі былі гарады, дзе насельніцтва магло расплаціцца, бо атрымлівала заробак грашмыма. *“Яйцо, сметану, масла збівалі і ўсе на налогі. Вазілі ў Полацк і прадалі. У Варонічы трэба было занесці малако. Масла аддасі – грошы палучыш – налог заплаціш. Калатуху варылі... і галодныя хадзілі”* (Полацкі р-н) [11]; *“Сваю кароўку падоіць і малачко занясець. – А куды? – Аж у горад, дзе райіспалком. Занясець, прыдзець, перадзенецца і пойдзець на ферму”* (Верхнядзвінскі р-н) [12]. У першыя пасляваенныя гады гарадскі рынак быў тым месцам, дзе можна было купіць збожжа, муку, крупы, малочныя прадукты, мяса, рыбу, тытунь, гародніну. Сельскагаспадарчая прадукцыя для горада

ва ўмовах крытычнага ўзроўню харчовага забеспячэння была вельмі запатрабаванай. Гэта адлюстравана ва ўспамінах амаль усіх рэспандэнтаў, якія ўзгадвалі пра тое, што распрадавалі ўсё, што прывозілі на рынак.

Палявыя матэрыялы сведчаць пра тое, што ў першыя гады пасля вызвалення сяляне-аднаасобнікі (“заходнікі”) былі асноўнымі прадаўцамі на рынках і маглі дазволіць сабе распараджацца харчовымі рэсурсамі больш свабодна, у адрозненні ад сялян-калгаснікаў (“усходнікаў”), для якіх набыццё тавараў першай неабходнасці было праблемай элементарнага выжывання: *“Я хадзіла з мамай на рынак у Дрысу. Большынства былі з Западнай, большынства былі крэпкія. Нашых мала было. Прадавалі масла, тварог, смятану, яйцо. Зберуць за надзелю, ну і пруюць тады. У каго конь свой быў, ён пасадзіць паню сваю, яна прадасць. Яны аднаасобнікі былі. – А што яны куплялі? – Усё на свеце. Трапкі куплялі. Яны хлеб не куплялі. У іх хлеб свой быў”* (Верхнядзвінскі р-н) [12].

Неабходна адзначыць, што дзеці і падлеткі прымалі актыўны ўдзел у абменна-гандлёвых аперацыях у першыя пасляваенныя гады. Іншы раз дзеці сядзелі каля базара, бо гэта была не зусім легальная дзейнасць, але мясцовыя органы парадку з большага не ганялі малых, бо разумелі складанасць сітуацыі. Пераважна яны рэалізавалі прадукты збіральніцтва: *“Помню, пойдзем з братам, чарнік наберым, як мы там дацягвалі да горада – не помню, сядзем, стакачык прададзем за капеечку. Там нас многа было, чалавек дзесяць. І кожны хочаць прадаць. Другі раз прадасі, а бывае, што і сам гэтыя чарніцы (з’еш. – А.С.), есці ж хочацца. Трошкі прынясьм маме капеечак”* (Верхнядзвінскі р-н) [12], даходы ад якой пакрывалі выдаткі, напрыклад, на адукацыю ці адзенне: *“Збірала маліны. Хадзіла прадавала стаканчыкамі, я помню. – Вы ж маленькая былі, прадавалі самі? – Ну, а як жа. На кніжкі ж нада за работаць і на сукенку новую надо”* (Мёрскі р-н) [8].

У абсалютна неспрыяльных фінансавых умовах эфектыўным спосабам “канвертацыі” сельскагаспадарчай прадукцыі ў “жывыя грошы” стала самаганаварэнне. Рэалізацыя самагонкі прыносіла рэальны камерцыйны прыбытак (нелегальныя гандлёвыя аперацыі ажыццяўляліся пераважна з насельніцтвам у гарадах, мястэчках, ваенных гарнізонаў). Пры гэтым сяляне ўсведамлялі, што гэта незаконны від дзейнасці, які жорстка караўся з боку дзяржавы, аднак страх перад пакараннем саступаў прагматычным меркаванням: *“Трэба было жыць. Прадавалі (самагон) па-троху. Хлеба не зашта купіць, ні мукі купіць, нічога не было пасля вайны. Во як жылі. Дарма робілі”* (Расонскі р-н) [13]. З улікам таго, што самаганаварэнне было забаронена, абмен адбываўся таемна, прадаўцы і пакупнікі самагону загадзя ўдакладнялі і дамаўляліся наконт часу і месца продажу [14, с. 128]. Пратакты Полацкай абласной пракуратуры фіксуюць, што за бутэльку самагонкі на чорным рынку ў 1948 г. можна было выручыць ад 25 рублёў. Сродкі ад продажу самагону інвеставаліся, перш за ўсё, у набыццё прадметаў першай неабходнасці і ў аднаўлення ўласнай гаспадаркі. Акрамя таго, саматужны алкаголь выступаў эквівалентам грошай (“вадкай валютай”) і сродкам разліку за розныя бытавыя паслугі (арэнда каня, нарыхтоўка дроў, узворванне агарода). Пры гэ-

тым, найбольшы размах самаганаварэнне адзначаўся ў заходніх раёнах вобласці, дзе аднаасобныя гаспадаркі мелі рэсурсы для вырабу хатняй гарэлкі.

Заклучэнне. Абменна-гандлёвыя аперацыі ў пасляваеннай беларускай вёсцы мелі спецыфічны характар, калі ва ўмовах разбуранай гаспадаркі, харчовага і таварнага дэфіцыту сяляне-аднаасобнікі і сяляне-калгаснікі выпрацоўвалі свае эканамічныя адаптыўныя практыкі ў залежнасці ад наяўнасці рэсурсаў і патрэбнасцей. Адметнай рысай пасляваеннай вясковай штодзённасці стала выкарыстанне натуральнага тавараабмену, які ўсведамляўся сялянамі менавіта як гандлёвая аперацыя. Прадметам абмену звычайна выступалі дэфіцытныя тавары, якія абменьваліся на неабходныя ў штодзённым жыцці рэчы (швейная машынка за карову, адзежа за хлеб і г.д.). Асноўнымі месцамі збыту сялянскай прадукцыі ў рэгіёне былі гарады і буйныя мястэчкі, дзе насельніцтва магло расплаціцца грашыма. У першыя гады пасля вызвалення сяляне-аднаасобнікі (“заходнікі”) былі асноўнымі прадаўцамі на рынках і маглі дазволіць сабе распараджацца рэсурсамі больш свабодна, у адрозненні ад сялян-калгаснікаў (“усходнікі”), для якіх набыццё тавараў першай неабходнасці было праблемай элементарнага выжывання. Своеасаблівай “валютай” пры тавараабменных аперацыях як у вясковым соцыуме, так і паміж горадам і вёскай выступаў самагон. У першыя пасляваенныя гады самаганаварэнне насіла пераважна камерцыйны характар, паколькі продаж самаробнага алкаголю даваў неабходныя грашовыя сродкі для аднаўлення ўласнай гаспадаркі, набыццё прадметаў першай неабходнасці, выплаты падаткаў.

Літаратура

1. Фальклорны архіў Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта (ФА ПДУ): Зап. у 2019 г. ад Маняк Р.В., 1939 г.р., г. Дзісна (нар. у в. Дрэтунь Полацкага р-на).
2. Полацкі этнаграфічны зборнік. Вып. 2. Народная проза беларусаў Падзвіння: у 2 ч. / уклад., прадм. і паказ. У. А. Лобача. – Наваполацк: ПДУ, 2011. – Ч. 2. – 368 с.
3. Пяткевіч, Ч. Грамадская культура Рэчыцкага Палесся / Ч. Пяткевіч. – Мінск: Беларус. навука, 2015. – 319 с.
4. ФА ПДУ: Зап. у 2019 г. ад Стомы Я.М., 1931 г.н. у вёсцы (нар. у в. Багуцкія Язненскі сельсавет).
5. ФА ПДУ: Зап. у 2019 г. ад Бабака Г.Ц., 1927 г.н., г. Дзісна.
6. Занальны дзяржаўны архіў горада Полацка (ЗДА г. Полацка). – Ф. 1093. Воп. 1. Спр. 9. Л. 13.
7. ФА ПДУ: Зап. у 2018 г. ад Трапук З.В., 1932 г.н., в. Азернікі Верхнядзвінскага р-на.
8. ФА ПДУ: Зап. у 2019 г. ад Архімовіч Н.П., 1937 г.н., г. Дзісна.
9. ФА ПДУ: Зап. у 2019 г. ад Кандрацьевай Н.А., 1928 г.н., в. Янкавічы Расонскага р-на.
10. ФА ПДУ: Зап. у 2015 г. ад Новікавай Н.С., 1928 г.н., в. Бабінавічы Лёзненскага р-на.
11. ФА ПДУ: Зап. у 2018 г. ад Маісеенка М.Ф., 1931 г.н., в. Мураўшчына Полацкага р-на.
12. ФА ПДУ: Зап. у 2018 г. ад Гайбут В.К., 1941 г.н., в. Жыгулі Верхнядзвінскага р-на.
13. ФА ПДУ: Зап. у 2016 г. ад Селезнёвай Л.А., 1929 г.н., в. Кульнева Расонскага р-на.
14. Сумко, А.В. Эканамічны і сацыякультурны аспект самаганаварэння ў сельскім ландшафце Паўночнай Беларусі ў другой палове 1940-х – 1960-х гг. / А.В. Сумко // Вестн. Полоц. гос. ун-та. – 2018. – № 9. – С. 127–135.

Паступіў у рэдакцыю 20.04.2020